

МАКСИМ ГОРКИ И ГЕОРГИ БАКАЛОВ

(Някои нови данни за влиянието на Горки върху Бакалов)

Максим Горки е най-популярният чуждестранен писател в България. Дори е станал толкова „наш“, роден, български, че думата чуждестранен звучи някак неестествено. Под неговото мощно въздействие и влияние се оформят и развиват няколко поколения български писатели. Литературното и обществено дело на великия пролетарски художник и трибун спомага много за идейното превъзпитание и на широки слоеве от интелигенцията и трудовите хора у нас.

За извънредно голямата популярност на Горки в България, за правилното и творческо възприемане идейното и художествено-естетическото богатство на неговото литературно дело от нашите писатели и от широките кръгове читатели Георги Бакалов има изключителни заслуги. Той се познава лично с писателя и дълги години кореспондира с него. Той е неуморим издател и най-голям преводач на Горкиевите книги. Бакалов печата редица статии за големия писател. Не на последно място по значение е Горки и в развитието на Бакалов като общественик и главно като литератор.

Интересът на Бакалов към творчеството на „буревестника на пролетарското освобождение“ е засвидетелствуван за първи път чрез превода и издаването през 1901 г. като № 10 на библиотека „Книжки за народа“ приказката „Жълтурката и кълвачът“. И само за няколко години Бакалов превежда и издава по-голямата част от излезлите до тогава Горкиевите книги. А още през 1907 г. прави и първия превод — не само у нас, но и в Европа — на романа „Майка“¹. До края на живота си Бакалов непрекъснато превежда Горкиевите творби.²

Бакалов знае популярността и огромното влияние на Горки в България. За това му пише и го моли да сътрудничи в сп. „Съвременник“, което започва да издава от 1908 г. Горки изглежда ще да е ценял интересите на Бакалов към новата пролетарска литература, към социализма изобщо и затова му изпраща ръкописа на разказа „Войник“ и коректурните листове на статията „От Прометея до Хулигана“. Бакалов ги помеща веднага в „Съвременник“ преведени от Николай Лилиев³. Той пише още няколко писма на Горки.⁴ Дори през време на Балканската война — 12 25. IV. 1913 г. от окопите при Чаталджа, Бакалов не забравя да се обади на двама любими негови автори и да

¹ Максим Горки, „Майката“, роман в две части, преведе от задграничното руско издание Георги Бакалов, Кюстендил, издава Яким Якимов, книжар, 1907 г.

² Подробна библиография на всички издадени и преведени от Бакалов Горкиевите съчинения, както и публикация на по-голямата част от кореспонденцията между двамата, се намира в книгата на Стефан Каракозов „Максим Горки и българската литература“, 1947 г.

³ „Съвременник“, г. I, 1908/9, кн. 8—9 стр. 449—456. Ръкописът — на пишеша машина — на разказа „Войник“ с подписа и някои поправки на Горки се пази в музея „Максим Горки“ — Москва. Там е бил предаден заедно с ръкописа на статията „О современности“ от архивата на Г. Бакалов, която се намира в Държавния архив за литература и изкуство, ф. 1033 — Москва.

⁴ В музея „Максим Горки“ — Москва се палят писмата на Бакалов до Горки. Повечето от тях са известни, публикувани в посочената книга на Каракозов. Две не са публикувани, но са приготвени за печат и ще излязат наскоро в сборник, съдържащ преписката на Горки с чуждестранни писатели Кореспонденцията на Горки с българските писатели редактира проф. Дмитрий Ф. Марков.

ти поздравя по случай празника на труда — 1 май: единият е Плеханов, другият — Горки.¹

От Франция, като един от организаторите на помощната акция в защита на жертвите в България от белия терор, Бакалов отправя две писма до Горки на остров Капри, с които моли големия хуманист да се застъпи за жертвите на фашизма. Както е известно, Горки отговаря с присъщата си откровеност на революционен хуманист: „... В благоприятното на управляващите класи към великодушие никога не съм вярвал... Поради това аз не мога да моля амнистия за българските мъченици от българските мъчители.

Ако Вие намерите за нужно, публикувайте това мое писмо, нека го прочетат хората, които така усърдно и така безумно възпитават чувство на ненавист и мъст на народните маси...“ Писмото наистина е публикувано. Бакалов го изпраща от Париж в България и то било отпечатано във в. „Новини“, легален орган на Комунистическата партия². Посрещнато е с голям интерес, с възторг от българското работничество и прогресивна интелигенция. Разбира се, и със злоба от буржоазно-фашисткия печат, начело със „Свободна реч“. Писмото подпомага, стимулира борбата срещу фашизма. То се явява начало на разширяване кампанията против фашисткия терор в България.³

В периода 1929—1932 г., когато живее постоянно в Съветския съюз, Бакалов има възможност да влезе в по-близък контакт със завърналия се в родината писател. Изпраща му между другото и преведените на руски стихове на Христо Ботев с молба да се изкаже за великия български поет и революционер. Досега няма открити документи като отговор на тази молба, макар да се знае, че Горки високо е ценял Ботевата поезия, а в едно писмо до Петко Ю. Тодоров по памет цитира „На прощаване“...⁴

От това време е известният спор на Бакалов с Горки около издаването на „Бай Ганю“. В една своя статия, говорейки за недостатъците на съветските издателства Горки се изказал определено против издаването на „Бай Ганю“ от Алеко Константинов и недоумявал дори как може да се препоръчва в предговора, писан от Бакалов,⁵ тази книга като „най-популярна“ в българската литература, когато в тази литература са работили Иван Вазов, Пенчо Славейков и други талантиливи писатели. Естествено Бакалов изказва несъгласие с тези твърдения на Горки и му отправя отворено писмо с дата 20. май 1931 г. То обаче не било отпечатано (и до днес не обнародвано) изглежда поради това, че редакциите на вестниците са били съгласни с Горки. Пази се в музея „М. Горки“ и е приготвено за публикуване. Интересни са тук доводите, съображенията и т. н. на Бакалов в защита на „Бай Ганю“ и Алеко Константинов, а също така и оценките му за отделни български писатели.

Най-напред Бакалов не може да приеме това, че Горки пише за автора на книгата „Бай Ганю“ като за „българина“, а не за писателя Алеко Константинов — „Вы пишете об её авторе просто как „о болгарине“ А. Константинов, как будто не считая его писателем. А это был крупнейший писатель Болгарии!“ Подчертава също така, че главно с „Под игото“ и „Бай Ганю“ българската литература може да се представи в чужбина, а образът на бай Ганю не бил отвличена формула, „... а живой конкретный тип мещанина, превращающегося в рыцаря первоначального накопления на болгарской почве, со всем национальным колоритом“. И за да докаже извънредно голямата популярност и значение на Алеко Константинов като писател реалист, Бакалов привежда мнението на

¹ Картичката до Горки се намира в музея „Максим Горки“ — Москва, а до Плеханов в дом-музей „Г. В. Плеханов“ — Ленинград.

² В. „Новини“, г. III, 1928, бр. 131. След това го публикува и на руски език в посочената статия „М. Горький в Болгарии“, „Октябрь“, 1931, № 4-5.

³ По същото време Бакалов изпраща писма с подобно съдържание до Вл. Маяковски — две — едното се намира в дом-музей „Маяковски“, другото у поета Санников и до Ал. Серафимович — едно — в Държ. арх. за лит. и изк., М., ф. № 457, оп. 1, арх. ед. 186.

Ст. Каракостов, цит. кн., стр. 111.

⁵ Алеко Константинов, Бай Ганю, перевод с болгарского О. М. Говохорухина, редакция, вступительная статья и примечания Г. И. Бакалова, Государственное издательство художественной литературы. М.—Л., 1931.

историка Никола Станев, на проф. Михаил Арнаудов, цитира некролога за Алеко от сп. „Мисъл“. Колкото се отнася до оценките, които Бакалов дава на Пенчо Славейков и Петко Тодоров, въпреки че признава известни техни заслуги в българската литература, общо тези оценки са в духа на писаното до тогава от него и от цялата марксистическа критика за двамата писатели. Тук в писмото си Бакалов силно подценява тяхното литературно дело, неправилно определя мястото и значението им в развитието на нашата литература. А за Вазов признава, че е патриарх на българската литература. Отбелязва също така, че в България има в зародиш пролетарска литература. Накрая Бакалов се връща отново към „Бай Ганю“: „Что касается нашего злополучного „Бая Ганю“ мне было бы в высшей степени приятно если бы Вы переменили свое мнение, и нашли бы случае упомянуть об этом в печати“. Не забываюте что Алеко Константинов был ближайшим другом Пенча Славейкова, что Пенчо Славейков очень и очень его любил и написал о нем восторженную статью (во вступительной статье я привожу выдержки из нее). Не забываюте также, что суровый „патриарх“ коммунизма на Балканах тов. Д. Благоев также его очень чтит и хвалил его „Бай Ганю“ (об этом тоже есть в моей статье)“. Използувайки мнението на Пенчо Славейков — когото Горки цени високо и на Благоев — чието мнение големият писател сигурно не е знаел — Бакалов иска да убеди още един път Горки, че неправилно подценява автора на „Бай Ганю“.

Горки не излиза с опровержение и обяснение в печата. Отговаря обаче на Бакалов с писмо, в което мотивира подробно своето схващане, като в края на краищата си остава убеден, че не било необходимо издаването на книгата, тъй като тя имала само „историко-литературно значение“. Види се незапознат добре с нашата действителност от 90-те години, с особеностите на българския бит, Горки не е успял да почувствува значението на „Бай Ганю“, това наистина класическо произведение на българската критико-реалистична литература.

Преди да напише отвореното си писмо Бакалов споделя първите си впечатления от статията-фейлетон на Горки с Владимир Дмитриевич — Бонч Бруевич — известен стар деец на болшевишката партия, близък помощник на Ленин — в онези години директор на литературния музей в Москва. В писмо от 26. IV. 1931 г. Бакалов му пише, като изказва предположението, че Горки сигурно не е имал възможност да прочете цялата книга и още по-малко неговата встъпителна статия „... а просто перелистил первые страницы, юмор ему показаться незначительным и он поспешил высказать свое недоумение“.¹ Не може да се признае убедителността на това Бакалово предположение.

След завръщането си от Съветския съюз в България Бакалов продължава — въпреки ограниченията — да превежда и издава, да популяризира творчеството на Горки. Превежда пиесата „Егор Буличов и другите“², „Жената със сините очи“ и пр. Подготвя и трето издание на „Майка“, което излиза след неговата смърт — 1940 г. Пише възторжени статии за Горки. Помества статии и от съветски автори за творчеството на писателя в сп. „Звезда“. При известието за смъртта на великия писател Бакалов пръв се подписва под съболезнователната телеграма, изпратена от българските прогресивни писатели до ръководството на Съюза на съветските писатели. Той е отговорен редактор на възпоменателния лист „Максим Горки“ — 1936 г., в който участвуват голям брой прогресивни български писатели и общественици.

Така, в продължение на близо четири десетилетя чрез преводите на най-значителните Горкиевы произведения, чрез привличането и използването на авторитета му в антифашистката борба и т. н. Бакалов извършва огромна работа, прави извънредно ценен принос за популяризирането на Горки в България. В резултат на тази дейност и писателят, и човекът, и гражданинът Горки става още по-понятен и близък на всички честни и прогресивни хора у нас.

¹ Публичная библиотека СССР имени Ленина, отдел рукописей, ф. № 369, картон № 6, ед. кр. № 13. Писмото е приложено в края на статията.

² По този повод тя и днес продължава да се играе. Ръкописът на превода — машинопис — се пази също така в музея „Максим Горки“ — Москва с много интересно мнение на цензора в Министерството на народното просвещение от 17. II. 1933 г.: „Да се изхвърлят пасажите, в които се говори против бога, религията и духовенството.“

Бакалов обаче не е само преводач, издател и обикновен популяризатор на Горки. Като литературен историк и критик той се изказва и за творчеството на писателя. Популяризира Горкиевите произведения и чрез литературно-критическите си статии.

За първи път Бакалов пише статия за Горки през 1922 г. по случай тридесетгодишната му дейност, печатана в „Работнически вестник“. В нея, воювайки срещу буржоазните критици, които отричат Горки заради новата пролетарска идейна насоченост на творбите му след „Врагове“ и особено след „Майка“, Бакалов доказва, че Горки си е останал голям художник и с последните си произведения, както и в първите си разкази. Той продължил традициите на руската прогресивна и реалистична литература, на „великите художници на словото“, за които „словото е било винаги страстна проповед на дело, на велик подвиг“.

Макар намирайки се под влиянието на Плеханов, Ида Акселрод и др., Бакалов да подценява до известна степен втория период от развитието на Горки и по-специално „Майка“, все пак той говори за Горки като за най-велик писател на съвременността, гордостта на пролетарската литература в целия свят. За него Горки е — като има предвид само първите му разкази — певец „... на новите сили, на бурята, на ледохода, на стремителните порои, грядущата пролет, която се чувствуваше в излизането на пролетариата върху обществената арена на Русия.“¹ А „Врагове“ според Бакалов е „направо пиеса на к л а с о в а т а б о р б а“, с всичките качества на истинско новаторско произведение. Поради посоченото влияние на Плеханов и др., Бакалов прави известни уговорки за „Майка“. Дори споменава, че в романа имало „известна трафаретност, сантиментален идеализъм и проповед на аскетизъм“. Но все пак за него „Майка“ е „епопея на революционната борба на руския пролетариат“, книга, в която бил нарисуван „подема на революцията от 1905 година.“² А като „пионер на пролетарската литература“ Горки имал и тази голяма заслуга, че издал първия сборник с произведения на руските пролетарски писатели.

В края на статията си Бакалов наново подчертава мисълта за приемствеността, която съществува в руската демократична и реалистична литература. Горки продължава прогресивните и демократични традиции на руската литература при новите условия и през погледа на един нов мироглед. Всичко това Бакалов изразява по един оригинален начин: „Една легенда разправя, че най-добрият писател на времето държи пръстена на руската литература и го завещава на най-достойния след себе си. Когато умря Толстой легендата го накара да предаде този пръстен на Горки като на най-великия писател на Русия в днешно време. Пролетариатът може да се гордее, че в лицето на своя син се е издигнал за пръв път до върховете на литературното творчество.“³

В Съветския съюз Бакалов има възможност да се запознае с по-новите и последни за оня момент оценки и изследвания за писателя. И когато пише и публикува самокритичната си брошура „Против меншевизма в литературоведението“ — във връзка със започналия процес на ленинизиранието на пролетарския литературен фронт — Бакалов не без болка признава, че под влияние на Плеханов приписал несъществуващи недостатъци на „Майка“. . . . Същевременно в брошурата намираме нови мисли и твърдения: за основната идея и тема на романа — класовата борба на пролетариата против царизма и капитализма под ръководството на партията, — за това че е показано как борбата за обикновените ежедневни нужди преминава в политическа борба и т. н.⁴

Последните възторжени статии на Бакалов за Горки са от 1935—36 г. Една от тях е озаглавена „Величайшият писател на съвременността.“ Тук критикът говори вече определено за художествения метод на писателя, за особеностите на неговия реализъм.

¹ Г. Бакалов, Максим Горки, Чужди писатели и книги, 1925 г., стр. 26.

² Г. Бакалов, Чужди писатели и книги. . . , стр. 29.

³ Там, стр. 30.

⁴ Г. Бакалов, Избрани произведения, 1953, стр. 399.

Главният герой на първите разкази на Горки е определен като носител на бунта срещу условностите на еснафския живот, като носител на борческата романтика. А в следващите си големи епични произведения писателят проявил, изявил в пълна мяра реалистичните тенденции от първите си работи. Най-важното — Бакалов вече определя Горки като „... първият ратник на новия художествен реализъм“ (т. е. на социалистическия реализъм). А Горкиевите произведения и особено „Майка“ били „образци на реализма.“¹ Те отговаряли на онези изисквания, които Енгелс поставял на реализма. За „Майка“ Бакалов отново подчертава, че е една от най-удивителните книги, каквито световната литература познава. Специално изтъква дълбочината на реализма и изобщо всеобхватността на изображението в такива произведения като „Тома Гордеев“, „Делото на Артамоновци“, наситени с извънредно живи и индивидуализирани образи. . . . Творчеството на Горки спомага на Бакалов да разшири и задълбочи схващанията си за реализма изобщо и за социалистическия реализъм специално.

Статиите и изказванията на Бакалов допринасят несъмнено за правилното разбиране и творческо усвояване опита на големия пролетарски талант. Разбира се, в тях има и непълноти и неточности във формулировката. Те носят печата на историческия момент. Съвсем очевидно е също така, че със статиите си критикът не си е поставил никакви специални, изследователски задачи. Не претендират и за съвсем нови и винаги оригинални теоретически изводи. Но с характерните за Бакалов простота и живост на стила, стегнатост, яснота и яркост на мисълта, тези статии, както и по-голямата част от литературно-критичното му дело, носят определен публицистичен характер, отговарят на твърде актуални изисквания, изпълняват добре своето предназначение.

*

По какъвто повод и за което произведение на Горки да пише, Бакалов никога не забравя да посочи великия писател като прекрасен и незаменим образец за нашите прогресивни поети и писатели. Ето последния пример от известната статия на Бакалов „Изобразете героичното“, писана през 1936 г., в най-тежките дни на фашисткото мракобесие. Като отправя упрек към българските прогресивни писатели, че въпреки трудните условия не отразяват достатъчно героиката на своето време, „пролетното пробуждане“, т. е. борбата на работническата класа и целия трудов народ за освобождаване от фашизма и капитализма, той им сочи опита и примера на Горки. . . . „Спомнете си Горкиевия Нил от „Еснафи“, който с всичките средства на своята душа искаше да се намеси в самата каша на живота, да я меси и тъй и инък, на едно да попречи, на друго да помогне — и в това той намираше радостта на живота“². Така и българските писатели, щом са въодушевени от желанието на Нил и чрез пряко намесване в живота ще възсъздадат неговата героика и ще спомогнат за изменението му в желаната посока. А колкото за превъзможването на „независещите обстоятелства“, т. е. цензурните и други ограничения, за намиране на съответни подходящи форми и път в изобразяване на героичното Бакалов пак сочи Горки — „Старуха Изергил“, образа на Данко. Горки също така е писал при неблагоприятни условия, но той си е послужил с приказно романтичния образ и по художествен път възвестил идването на новите обществени сили, на новите герои на епохата. Така и нашите писатели са длъжни да намерят най-подходящите средства и също така по художествен начин да изобразят „героизма на неударжимото пролетно пробуждане“.

Изобщо Бакалов пише и публикува своите статии за Горки с ясното съзнание, че популяризира, че прави достъпен за българските прогресивни читатели и писатели най-великия писател на работническата класа, първия и най-голям писател на пролетарската

¹ Г. Бакалов, Избрани произведения, 1953.

² Там, стр. 530.

литература, на новото социалистическо изкуство. Българските писатели имат какво да научат от неговия дългогодишен и многообразен опит. И нашият живот дава широка възможност за създаване на български художествени творби, пропити с горкиевските революционни и хуманистични идеи; за изграждане на творчески личности, на писатели граждани, които като Горки да стоят твърдо на своя писателски и обществен пост. А това е тъй характерно за всичко онова, което Бакалов е написал за руската и съветската литература. Дали ще пише за политическата лирика на Пушкин и гражданското поетично слово на Некрасов, или ще говори за преводите на Надсон, за идейното влияние на Белински и Чернишевски, за дълбоко народната поезия на Шевченко или за романтиката и реализма на Горки, той се ръководи от една високо патриотична цел — да посочи на нашите писатели как трябва да изпълняват своя писателски и граждански дълг, как да служат на „великите цели на века. . .“

Горки наистина е учител на българските писатели и в творчеството им, и в живота. Той е такъв учител и на Бакалов в цялото му развитие на литературен критик от началото на века и до последните му дни. И когато предявява изисквания към българските пролетарски поети и писатели, и когато воюва срещу буржоазните литературни критици и теоретици Бакалов си служи с литературното дело на Горки. Съгласува, сверява, така да се каже, литературно-критическия си и естетически критерий с неговото творчество. Това творчество е тежък аргумент в ръцете на критика. С него той доказва, че пролетариатът е в състояние да създаде своя литература, далеч превъзхождаща буржоазната. Ненадминатите творби на Горки говорят и за нейното бляскаво бъдеще.

Още през 1909 г. Бакалов привлича като довод в литературно-критическите си статии и творбите на Горки. Когато доказва например жизнената недостоверност и художествена фалшивост на разказа „Празник“ от Н. Г. Данчов — посветен на живота на един български фабричен работник — Бакалов цитира очерка на Горки „Моб“.¹ Когато иска да подчертае, че значителна част от българските писатели „мълчат“ и след кървавия фашистки терор при потушаване на Септемврийското въстание пише, че душата на тези писатели се превърнала „в пихтия на егоизъм, дребнавост, пошлост, завист и всякакви антисоциални пороци“, както душата на писателя в Горкиевия разказ „Още за дявола“.²

Особено важна роля изиграва творчеството и цялата публицистична и обществена дейност на Горки в развитието на Бакалов като литературен критик през 30-те години. Благодарение на доклада на Горки пред първия конгрес на съветските писатели и на други негови изказвания, Бакалов успява да си изясни някои от характерните черти на социалистическия реализъм. Статиите, изказванията, сказките на Бакалов от периода 1934—1939 година са изцяло под знака на Горкиевите мисли. Това лесно може да се установи, да се види в неговите работи. Съществуват обаче и други факти, които свидетелствуват, че Бакалов се е вслушвал в авторитетните и мъдри изказвания на Горки още преди 1934 г.; че в съгласие с тези изказвания той е коригирал или е направил опит да коригира отношението си към някои български писатели от миналото; че е съгласувал с тях литературната си политика и е направил опит да промени в прогресивен, положителен смисъл отношението си към нашето литературно наследство.

Ето един неизвестен досега такъв факт. В посоченото вече писмо на Бакалов до Бонч-Бруевич от 26. IV. 1931 г., в което за първи път говори за впечатлението си от изказването на Горки за „Бай Ганю“ и Алеко Константинов, Бакалов пише: . . . „Фельетон Горького в Правде от 19 с. м., где он выказывает недоумение по поводу издания „Бая Ганю“ „болгарина“ (а не болг. писателя) А. Константинова и указывает на то, что надо было бы переводить талантливых болг. писателей, во главе ктр. он

¹ Г. Бакалов, Фабричният работник в нашата белетристика, Избрани произведения, 1953, стр. 331.
² Г. Бакалов, Писатели и книги, ч. II, 1925, стр. 72.

ставит Вазова, заставят нас обратить внимание на то чтоб „Под игом“ был переведен в самых ближайших изданиях Академии.

Это дает мне повод выставить аргументы в пользу скорейшего издания этого самого крупного классического произведения болг. литературы, на которые мы не останавливались при последнем нашем разговоре“ (к. м. — Ж. А.). По-нататък в писмото Бакалов предлага да се създаде специално списание, посветено на славяноведението и да се превежда и издава текущата литература на славянските народи. Счита за неоправдано и погрешно изоставането на този сектор — особено на работата с писателите — „спътници“ в другите славянски страни. Соча и примера на руското царско правителство, което добре схващало агитационното и политическо значение на превеждането и издаването творбите на славянските автори. След това Бакалов продължава:

„На маленком куске этого фронта я стараюсь сделать кое-что. Но я был бы обескуражен, если бы не удалось выпустить крупнейшего произведения болг. литературы. После издания произведений Хр. Ботева, „Бая Ганю“ А. Константинова и „Под игом“ Вазова мы докажем, что мы интересуемся лучшими произведениями одной из слав. литератур и издаем их в оформлении гораздо лучшем, чем их издают на родине (особенно хорошо было бы издание „Под игом“ в Академии).

Этими изданиями, особенно изданием „Под игом“ сдвигем болг. интеллигенцию с безразличной или даже враждебной нам позиции“.

Съвсем очевидно е, че Бакалов под влияние на статията на Горки тук прави първата си значителна крачка към преодоляване дотогавашното си изцяло отрицателно отношение към Вазов и с пълно право, както и ние днес говорим, определя романа „Под игото“ като „самого крупного классического произведения болгарской литературы“, и нарежда Вазов след Ботев и Алеко Константинов. Към това писмо е прибавена и следната бележка пак за романа, написана от Бакалов вероятно за получаване разрешение за превеждането и издаването му:

„И в а н В а з о в

П о д и г о м (роман)

Классическое произведение болгарской литературы.

Переведен на все европейские языки.

По русски — несколько изданий (3) левых издательств до революции („Мир божий“, „Донская речь“) все с купюрами, и одно примерно на половину сокращенное издание после революции.

Интерес этого романа для советского читателя в том, что он изображая борьбу угнетенного народа за свое освобождение, насыщен революционным пафосом.

Вступительная статья Г. Бакалова ознакомит читателей с автором и даст марксистское освещение его литературной деятельности и, „социальной эквивалент“ его романа.

Срок подготовки к печати 2 месяца“.

Романът, както е известно обаче, не излиза нито през това време, когато Бакалов е в Съветския съюз, въпреки големите негови грижи, нито по-късно, а след 9. IX 1944 г. Важното, същественото тук е онова ново отношение на Бакалов към Вазов и към „Под игото“. Би било прибързано от всичко това да се заключи, че Бакалов вече е преодолял изцяло отрицателната си позиция към големия писател, класик на нашата литература. В други статии, печатани в Съветския съюз по същото време, той продължава да поддържа старите си твърдения за Вазов като певец на буржоазията. Лексикантският курс също така не позволява на Бакалов, както и на цялата партия и марксистическа критика, да продължи започналата прогресивна еволюция. Това става чак след 1936 г. Все пак това е първият случай за Бакалов и за марксистическата критика изобщо (не говорим за правилното отношение на Гео Милев, изказано още през 1925 г., което за съжаление не бе подето и развито от критиците-марксисти) за нова оценка, за ново виждане на Вазов. Може би във встъпителната статия на Бакалов, предлагана

в препоръчителната бележка, при евентуално издание на романа щеше да се повторят старите тези за Вазов; може би „марксисткото осветление“ на Вазовата литературна дейност и „социалният еквивалент“ на „Под игото“ да си останат в познатия общ отрицателен дух, в който пишат нашите марксисти в онова време. Все пак всичко това най-малко би било в рязка противоположност с квалифицирането на романа като „класическо произведение на българската литература“, като роман „наситен с революционен патос“. А такива несъответствия и несъвпадения между приети общи положения и конкретна работа и оценки на отделни автори или произведения у Бакалов не са редки. Тук „отстъпленията“ се дължат на несъмненото благотворно влияние на Горки.

*

Бакалов пише и няколко статии, посветени специално на влиянието на Горки в България. Той е първият по време и все още дори и по значение изследовател на това влияние. В сп. „Октябрь“ — 1931 г. той запознава съветските читатели с онова огромно въздушевление, с което се посреща всяка Горкиева книга у нас, разглежда въздействието на неговите разкази, пиеси и романи още в годините на първото десетилетие и чак до 30-те години на ХХ в. Бакалов разграничава два етапа на Горкиевото влияние в България. Спира се твърде много на въздействието на Горки изобщо в целокупния ни живот, а сравнително по-малко върху литературата, върху писателите.

Борческата романтика на първите произведения на Горки, „волният вятър“ на неговите босяци действуват, по думите на Бакалов, като „освежителна струя“ върху най-прогресивните елементи от дребнобуржоазната интелигенция и им помага да се освободят от „задушливата атмосфера на еснафщината“, да надзърнат в бъдещето, да „стъпят на нови обществени релси. . .“ А работниците още от начало считали Горки за „свой“ писател. Затова не само машинистът Нил и героите в „На дне“, но дори и Данко и „Сокола“ възприемали като пролетарии — борци, произхождащи от тяхната среда. . .

Но, запознат отлично с обществените и литературни факти, Бакалов не скрива, че след появата на „Врагове“ и особено на „Майка“ интересът към Горки у нас се намалява, а и въздействието му по широта, по всеобхватност става по-ограничено. Това се обяснява със самото обществено-историческо развитие на страната, с по-яркото разграничаване на класовите сили, с по-рязкото класово и идейно диференциране поради това и на интелигенцията. Под влияние на модния индивидуализъм и символизъм мнозина писатели и интелегенти се отдръпват (процесът започва по-рано) от демократичното движение и обществената борба, от работническата класа и социализма. А чрез „Майка“ Горки вече рисува класовата борба на работническата класа и я сочи като средство за освободението на пролетариата. От тази борба стои вече доста далеч значителна част от интелигенцията, която се е възхищавала от „Песента за сокола“, от „Старуха Изергил“, от „На дне“. . . Свързаната с по-заможните буржоазни слоеве интелигенция отива към индивидуализма, а най-значителната част се изплашила от „партийността“ на Горки. Освен това от твърде съществено значение тук е позицията на официалната, реакционна критика в Русия и на Запад, която заговаря за „криза“ в творчеството на Горки, за „края“ му изобщо като писател и то не за друго, а за „грубата тенденциозност“, „проповед“ и т. н. в романа „Майка“. В някои български официални издания се появяват в превод и някои от тези статии. А известни марксисти, включително и Плеханов не успяват да оценят по достойнство новото развитие на Горки с „Майка“. Тяхното отношение се пренася и сред българските социалисти.

Лесно може да се обясни поради всичко това отдръпването на известни кръгове от интелигенцията от Горки. Разбира се, онези интелегенти, които не изменят на социалистическите си идеи остават верни и на писателя, свързал се здраво с работническата класа и болшевишката партия. Остават му верни преди всичко работниците или както пише

Бакалов в поменатата статия: „Остались рабочие. С восторгом они видели, что крупнейший мировой писатель открыто пошел под знаменами рабочего класса. И еще его полюбили“.¹

Наново широко и още по-плодоносно става влиянието на Горки в България след победата на Великата октомврийска социалистическа революция и края на Първата световна война. В годините след войната с пълна сила започва да въздействува Горки с произведенията си от втория, „пролетарския“, както Бакалов го нарича, период от творчеството си. „Майка“ например се чете жадно от току-що уволнени, но революционно настроени фронтовици, от ученици-комсомолци и от калени в борбата пролетарии. . . Чрез „Майка“ проникват и се разпространяват комунистическите идеи, възпитават се в революционна твърдост и преданост хиляди нови пролетарски борци. „Майка“, „Врагове“, както и други произведения на Горки стават настолни книги за младите писатели. Те им помагат в приобщаването към работническата класа, във възприемането на идеите на комунизма, в определянето на писателския им път. Сам Бакалов е давал и препоръчвал на Смирненски да чете заедно с „Религията“ от Плеханов и „Майка“ на Горки.² Известни са и признанията, спомените на Георги Караславов, Людмил Стоянов, Крум Кюлявков, Кръстю Белев, Орлин Василев и други, в които те разказват за онова чудно обаяние и решаващо въздействие на Горки и специално на романа „Майка“ при намиране на идейно-творческия им път.

В статията си „Влиянието на М. Горки у нас“ от 1932 г.³ Бакалов повтаря някои от мислите, изказани по-рано в „Октябрь“, като прибавя само повече библиографични данни. След 1934 г. Бакалов не може, поради цензурата, да пише така ярко и определено за влиянието на Горки върху българските писатели и трудови читатели. Но все пак в статията „Горки в България“ 1936 г., той отбелязва, че неговото творчество повишавало „тяхното колективно и човешко съзнание“ и възбуждало „героичното им настроение.“⁴ На прогресивния читател е било ясно какво „колективно“ самочувствие и „героично“ настроение е имал предвид Бакалов.

Влиянието на Горки в България — преминало през различни периоди на идейно-литературния ни и обществен живот и немислимо без близо четиридесетилетната преводаческа, популяризаторска и критическа дейност на Бакалов — е извънредно важен момент в целокупното благотворно въздействие на руската и съветската обществена и литературна мисъл у нас.

★

ПИСМО НА ГЕОРГИ БАКАЛОВ ДО ВЛ. ДМИТРИЕВИЧ — БОНЧ БРУЕВИЧ⁵

Москва, 26. IV. 31 г.

Дорогой Вл. Дмитриевич!

Фельетон Горкого в Правде от 19 с. м. где он высказывает недоумение по поводу издания „Бая Ганю“ „болгарина“ (а не болг. писателя) А. Константинова и указывает на то, что надо было бы переводить талантливых болг. писателей, во главе ктр он ставит В а з о в а, заставляют нас обратить внимание на то чтоб „Под игом“ был переведен в самых ближайших изданиях Академии.

¹ Октябрь, 1931, №4 — 5, стр. 27.

² Б. Понев, Човекът, комунистът, поетът, — Спомени, Литературен фронт, г. IX, бр. 25 от 18. VI. 1953 г.

³ Сп. Звезда, г. I, 1932, стр. 151 — 155.

⁴ Г. Бакалов, Избрани произведения, 1953, стр. 583.

⁵ С Бонч Бруевич Бакалов кореспондира още от 1902 г. В архивата му (Държ. архив за лит. и изкуство — Москва, ф. 1033) са запазени писма на Б. Бруевич до него от 1902 г. (Лондон), 1904 (Женева), 1914 (Петербург) — все във връзка с разпространението на социалистическа литература. В периода 1928 — 1933 г. Бакалов изпраща от Париж, Москва и София няколко писма до Б. Бруевич, в които се говори и за български писатели. Това писмо той отправя до своя стар приятел, когато Б. Бруевич е един от ръководителите на съветските издателства и директор на литературния музей.

Это дает мне повод выставить аргументы в пользу скорейшего издания этого самого крупного классического произведения болг. литературы, на котором мы не останавливались при последнем нашем разговоре.

Дело в том, что издание произведений славянских авторов имеет в высшей степени агитац. значение. Царское правительство очень хорошо знало это и умело рядом изданий не только славянских авторов, но и специальных журналов, посвященных славянским вопросам, влиять на народы слав. стран. Этот фронт у нас пока еще совершенно запущен. Центр влияния на славян переходит из Советской Москвы в империалист. Прагу. Над этим вопросам стоит задуматься!

Надо было бы создать специальный журнал, посвященный славяноведению, а главным образом текущей литературе всех слав. народов.¹ Хорошо обставленный журнал мог бы привлечь сотрудничество левых, мелкобуржуазных и даже более либеральных буржуазных писателей всех слав. народов, объединенные идеей защиты СССР от интервенции. Вы знаете как остро стоит вопрос о писателях попутчиках за границей, являющихся нашими друзьями. Но для привлечения попутчиков из слав. стран ничего не делается!

На маленьком куске этого фронта я стараюсь сделать кое-что. Но я был бы обезоружен, если бы не удалось выпустить крупнейшего произведения болг. литературы. После издания произведений Хр. Ботева, „Бая Ганю“ А. Константинова и „Под игмом Вазова — мы докажем, что мы интересуемся лучшими произведениями одной из слав. литератур и издаем их в оформлении гораздо лучше, чем их издают на родине (особенно хорошо было бы издание „Под игмом“ в Академии).

Этими изданиями, особенно изданием „Под игмом“ сдвинем болг. интеллигенцию с безразличной или даже враждебной нам позиции.

Идя дальше в этом направлении (я подготавливаю антологии болг. прозы и поэзии) мы поможем созданию группы писателей в защиту нашего Союза² (в обществе друзей СССР, недавно образованном в Болгарии³, пока не входит ни один писатель с именем!).

Вот на какую сторону я бы хотел обратить Ваше внимание.

Что же касается недоумения Горького по поводу навременности издания „Бай Ганю“, я надеюсь письмом к нему развеять его. Видно что он книгу не читал, тем более мою вступит. статью, а просто перелистил первые страницы, юмор ему показался незначительным и он поспешил высказать свое недоумение.

Сердечный привет!

Ваш Г. Бакалов.

ЖЕЛЮ АВДЖИЕВ

¹ Подобно искане — за създаване списание по славяноведение и за текущата литература на славянските народи — Бакалов отправя и в писмата си до Горки. Горки намира предложението за навременно и дава съгласието си, но такъв орган не бил организиран.

² Бакалов говори за „нашия Съюз“ — СССР не само защото като комунист той го счита за свое „пролетарско отечество“, но и защото е съветски гражданин и заема отговорни длъжности в някои съветски институти (Държавна библиотека „Ленин“, Институт Маркс-Енгелс-Ленин., Съветското посолство във Франция).

³ В София се основа съюз на приятелите на Съветския съюз начело с Д-р Рачо Ангелов и Александър Жендов — първообраз на по-сетнешното българо-съветско дружество. През 1932 г. полицията го разтурва.